

KISS BARNABÁS

Az államkapcsolatok kérdése a kiegyezés korának közjogi irodalmában

Bevezetés

Az alkotmányjogi és a nemzetközi jogi tankönyvek ma is különböző címszó alatt – jellemzően az *államszerkezet* vagy *államkapcsolatok* elnevezésű fejezetben – foglalkoznak az *államszövetség* (*konföderáció*) és a *szövetségi állam* (*föderáció*) elhatárolásának kérdésével, illetve az államkapcsolatok egyéb formáival, vagyis a *perszónálunió* és a *reálunió* jellemzőinek meghatározásával. Mielőtt a címben jelzett korszak irodalmának a bemutatására térnénk át, célszerűnek látszik a fogalmi zavar elkerülése érdekében, hogy az általunk helyesnek tartott definíciókat vázoljuk röviden.

Az *államszerkezet* kifejezés az *államhatalomnak*, az *államszervezetnek* egy *adott államban* a *belső jog* által meghatározott *vertikális tagozódására* utal, amely az állam mérete, történelmi hagyományai, lakosságának összetétele stb. alapján eltérően alakul. Ennek alapján megkülönböztetünk *unitárius* (*egységes*) államot, *regionális* berendezkedésű, illetve *föderatív* (*szövetséges*) állami szerkezetet.¹ Ez utóbbit számos forrás, ún. *összesített államnak* is nevezi.

Az *államkapcsolatok* kategóriája ezzel szemben eredetileg *önálló államok* valamilyen szintű összekapcsolódását tükrözi. A *perszónálunió* és a *reálunió* ma már történeti kategóriának tekinthető, de a *nemzetközi szerződés* által létrejövő *államszövetség* (*konföderáció*) ma is relevánsnak bizonyul.

Az *államkapcsolatok* jogi – politikai mikéntjének megítélésével kapcsolatos viták lényegében *végig kísérték a magyar közjog egész történetét*. A *Habsburg királyok* alatt évszázadokon át a magyar közjog volt a magyar államiság egyik *legfontosabb biztosítóka*. A *kiegyezés utáni hazai jogi – politikai gondolkodásra* is jellemző, hogy sokan az *ősi közjogi intézményekben* látták az *önállóság* valamilyen szintjének, illetve a *magyar államiság megmaradásának* legerősebb támaszát.² *1848–49 közjogtudományát* és a *kiegyezés előkészítésének időszakát* is természetesen végig foglalkoztatta, hogy a *Prag-*

¹ Lásd erről többek között: *Bevezetés az alkotmányjogba*. Szerk.: TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ – SCHANDA BALÁZS, HVG-ORAC, Budapest, 2012. 84. p.

² KOVÁCS ISTVÁN: *Magyar államjog II.*, JATE Kiadó, Szeged, 1989. 122. p.

*matica Sancti*ó**ból** következően miként határozható meg az *osztrák – magyar viszony* „*statusjogi*” jellege, a közös ügyek, közös védelmi kötelezettség kérdése.³

Az imént vázolt történelmi okoknál fogva tehát a *kiegyezés korában* igencsak aktuálisnak bizonyult az „*államkapcsolatok*”, „*államösszetelek*” kérdése, benne különös hangsúllyal pedig az *Osztrák – Magyar Monarchia jogi státusa*.

Kiemelést igényel, hogy az „*államkapcsolatok nemeinek*” meghatározása nagy *változatosságot* mutat a XIX. század vége és a XX. század elejének magyar és nemzetközi irodalmában. A különböző jogrendszerek és szerzők sokszor *eltérően értékelnek* egyes *történelem során kialakult formációkat*. Ezek elemzésénél hasznos lehet figyelembe venni Somló Bódog idevágó gondolatát. „*A közjog tudományának nem az a feladata, hogy előre megállapított kategóriák Prokusztesz-ágyába szorítsa a valóságos viszonyok e tarka változatosságát, hanem csupán az, hogy a valóságban kialakult formákra mindig tekintettel lévő osztályozásokkal előmozdítsa azok megértését.*”⁴

A jelen tanulmány pusztán arra vállalkozik, hogy a kiegyezés korának irodalmából – a megjelenés időrendjét követve – röviden bemutassa a témában legismertebbnek tekinthető szerzők munkásságát.⁵

* * *

Kuncz Ignác pozsonyi jogtanár 1888-ban megjelent „*A nemzetállam*” című tankönyve „*Conföderatio*” című fejezetében a konföderáció *filozófiai lényegéből* kívánta „*logikailag deducálni*” a különböző államkapcsolati kategóriákat.⁶

A *konföderáció* Kuncznál lényegében az *államkapcsolat, a szövetség szinonimája*, amelynek két fő típusát határolja el egymástól, a *szövetséges államot* és az *államok szövetségét*. Az *államok szövetsége* lényegileg *nemzetközi viszony*, amelyben *két vagy több állam szerződésileg* biztosítja a csatlakozó államok között a háború teljes kizárását és a kölcsönös védelmet, vagyis az ún. *békeközösséget*. A *szövetséges állam* nála *egyszerű állam*, egy politikai rendszer, ahol az „*egységes állameszme a részeknek nagyfokú és életerős önállóságával találkozik.*”

Kuncz Ignác a szövetséges államot *egy nemzetnek*, az államok szövetségét *több nemzetnek* tekinti. Az előzőnek van *nemzetképviselőletet megtestesítő parlamentje*, ezzel szemben az államok szövetségének vagy csak az egyes nemzetek követeiből álló *kongresszusa* van, vagy pedig *küldöttségek* intézik a közös ügyeket. Amit a szövetséges állam határoz, az *törvény, egy akarat*, amit az államok szövetsége határoz végső alapját nézve *egybehangzó akarat*, több állami személyiség *szerződése*.

Kuncz szerint ha a konföderált államoknak *azonos fejedelme* van *unióról* beszélhetünk, vagyis az államfő (monarcha) közös személye által jön létre az *unió két típusa*; a „*réál unió*” és a „*personal unió*”. A réálunió nála mint a *szövetséges államok*, a perszónálunió viszont mint az *államok szövetsége* formájaként jelenik meg. Az ún. *teljes uniót*

³ Lásd erről részletesebben: KOVÁCS ISTVÁN: i.m. 136–191. pp.

⁴ SOMLÓ BÓDOG: *Jogbölcsészet*. Bfbor Kiadó, Miskolc, 1995. 82. p.

⁵ Lásd még a témát illetően; FEKETE BALÁZS: *Adalékok az államkapcsolatok elméleti kérdéseire*. Valóság, 2004. 1. sz. 15–28. pp.

⁶ KUNCZ IGNÁCZ: *A nemzetállam*. Pozsony, 1888. 134–138. p.

nem ismeri el konföderációként, amely lényegét illetően már *egységes és egyszerű állam*. Mivel – mint láttuk – Kuncz Ignác a reáluniót a szövetséges államokhoz sorolja, így nem tekinthető véletlennek az, hogy *Magyarország és Ausztria* viszonyát a kiegyezést követően is pusztán *perszonálunió*nak minősítette.

1890-ben jelent meg a Budapesti Szemlében *Jeszenszky Béla* „*állam-összetételekről*” írt tanulmánya.⁷ A kérdés kutatását azzal indokolta, hogy korábban „a nemzeteknek nagyobb, tágabb körű egységekbe *társulása*” volt napirenden. Magyarország közjogi helyzete kapcsán pedig a *magyar – osztrák* és a *magyar – horvát* viszony természetének a meghatározása várt kidolgozásra, mert mint írta „államjogi irodalmunk, mint általában úgy e téren is hézagos és kifejtetlen.”

Jeszenszky az állam-összetételek tanát a *német államjogászok* munkássága alapján elemezte, amelyet szerinte bátran a *szövetséges állam (Bundesstaat)* teóriájának lehet nevezni. A szerző a német tudósok megállapításait a *szuverenitás fogalmából* kiindulva vette górcső alá, és arra az álláspontra jutott, hogy a *szövetséges államnak*, „mint államok fölött létező államnak” a fogalma logikailag és jogilag azzal *nem egyeztethető össze*. Ha a *szuverenitást* minden más hatalomtól való *függetlenségként* definiáljuk, annak szokásos fogalmában benne foglaltatik az *oszthatatlanság és a kizárólagosság*, ezért terjedelemben való megosztása elképzelhetetlen. *Jeszenszky* tanulmányában bemutatta azokat a nagy tekintélyű tudósokat (pl. *Hänel, Laband, Jellinek*), akik a *szuverenitásnak az állam fogalmából való kizárásával* (vagy legalábbis a „klasszikus” fogalmi elemek némi *átértelmezésével*) akarták „a szövetséges államban a tagok és az összesség külön-külön önálló államiságát kimagyarázni.”

Jeszenszky Béla a *szuverenitás fogalmát* tehát végső soron „teljesen és okvetlenül *mellőzendőnek*” vélte. „Mi a fogalmat azon okból tartjuk elvetendőnek, mert *fölösleges és zavarokra ad okot*, magát a szót pedig vissza óhajtjuk adni a francia nyelvnek, a honnan vették, s a hol eredetileg nem jelent egyebet, mint bármely téren a legmagasabbat, a legtöbbet.”⁸

Jeszenszky a *szuverenitásra* tekintet nélkül, tisztán az *állam fogalmából* következőve azt tartotta, hogy az *államok társulása* csupán *kétféle alakban* képzelhető el. Az egyik, amikor a részek összeforrnak *egyetlen állammá*, a másik pedig az, amikor az *egy-egy államok* államiságuk minden csorbítása nélkül *szövetségre* lépnek. Véleménye szerint az ún. *szövetséges államok* (Svájc, USA, Német Birodalom) nem államokból összetett államok, hanem pusztán *egy államot* képeznek. „A szövetséges államot bármely egységes államtól fogalmilag tisztán megkülönböztetni nem lehet. Az *állam lényege* mindenkor *azonos*, bár *alkotmánya* egyedileg *más és más*.”⁹ Az „*államon alúl*” *Jeszenszky*nél csak *tágabb értelemben vett „önkormányzati testületek*” (tagállam, község, megye, tartomány stb.), vagyis a történelem során kialakult változatos jogi alakzatok létezhetnek.

Jeszenszky Béla államösszetételekről vallott nézetei megjelentek a *magyar állami kapcsolatok különböző* területein is. Arra az álláspontra jutott, hogy *Magyarország helyzete* „*Szent-István birodalmában*” a „*szent korona országai*” között lényeges voná-

⁷ JESZENSZKY BÉLA: *Az állam-összetételekről*. Budapesti Szemle LXIII. kötet. 1890. 384-401. p.

⁸ JESZENSZKY BÉLA: i.m. 392. p.

⁹ JESZENSZKY BÉLA: i.m. 394. p.

sokban megegyezik azzal az állapottal amilyen *Poroszország jogállása a német birodalomban*.

A társországok helyzete, a magyar – horvát viszony megítélése szerint nem különbözik fogalmilag a svájci kantonok, vagy az amerikai államok helyzetétől, hiszen ezek a országok éppúgy „*nélkülözik az állami jelleget, mint a szövetséges államok részei.*” Társországainknak *önrendelkezési joguk nincsen*.

Ettől eltérően ítélte meg, és csupán *államszövetségnek* tekintette az *osztrák – magyar* viszonyt. Az államok önállóságának ezen a fokon azonban nyilván külön magyarázatra szorult részéről a *közös ügyek* és a *közös intézmények* meglétének kérdése. „Oly szövetségről van ott szó, mely a két állam életébe *közös intézményeik* kiváló fontosságánál fogva mélyen belenyúlik, sőt fölületes vizsgálat után talán még szorosabbnak tetszik, mint például a német birodalmat összetartó kötelék. Hiszen az osztrák – magyar szövetség *épen azon ügyekben szerepel közösen*, melyekben az individualitás legszembetűnőbb, tudniillik a *nemzetközi képviseltetés s a fegyveres hatalom* ügyeiben, míg Bajorországnak vagy Württembergnek külön hadserege s diplomatiája van. Azonban ez a szoros kötelék nem organikus összetartozásnak, hanem *két, folytonosan megegyező önálló állami akaratnak* kifolyása. *Nincs jogszabály*, mely akár az osztrák, akár a magyar állam *önrendelkezését megkötné*. A szövetség *két külön*, bár összehangzó törvényen nyugszik, s mindkét félnek hatalmában áll a maga törvényét bármikor változtatni s ezzel a köteléket tágítani vagy fölbontani. Igaz, hogy az *1867-diki kiegyezés a pragmatica sanctiora*, mind alapra, mint kötelező, *quasi közös alaptörvényre* hivatkozik. Amde a *pragmatica sanctio* más nálunk s más a Lajtán túl, s ebből folyólag a benne megállapított kapocs, az *uralkodó közössége nem örökös és okvetetlen*, hanem csak az esetek bizonyos sorára szóló. *Magyarországon* a magyar *pragmatica sancio* alapján *helyre állhat a szabad királyválasztás joga* oly időben, mikor Ausztriának még saját *pragmatica sanctiojából* kifolyólag örökös fejedelmei vannak. De még hogy ha a két *pragmatica sanctio* tökéletesen egybehangzanék is, *mi akadályozhatná* akár az osztrák, akár a magyar államot, hogy e törvényt, mely reá nézve csupán mint saját törvénye kötelező, *önállóan változtassa* s az által esetleg a másik féltől *teljesen elszakadjon*? Igaz hogy egy ilyen törvényhozási tényhez a *közös uralkodó részvétele szükséges*. De ha e részvétel ugyanazon physikai személyt illeti is mindkét államban, jogilag az teljesen külön és önállóan történik, még a *miniszteri alkotmányos ellenjegyzést* sem végeznék valamelyik közös miniszter, hanem az *illető állam minisztere*. Ilyen, a *szövetség szétbontását* magában foglaló törvényeknek hozatala az uralkodó személyének közössége folytán *politikailag talán alig*, de *jogilag* minden bizonynyal *képzelhető*. Ausztria is, Magyarország is *bírják tehát az önrendelkezés jogát s ezzel az államiságot.*”¹⁰

Jeszenszky tanulmánya végezetül kitér az *uniók kérdésére* is. Megítélése szerint a perszonál- és reálunió az „*államszövetségek alkategóriáját nem képezhetik.*” Álláspontját azzal támasztja alá és egyben azzal összegzi az eddigiekben vázolt nézetét, hogy az „*államjogi alakulásokat*”, *lényegük*, tehát „*jogi különböztetések*” alapján kell osztályozni. Az *egyetlen általános határvonal az államiség*. Ha az egyesülésnél az államiség veszendőbe megy államokról, államösszetételekről szó sem lehet. Az „*államösszetételek-*

¹⁰ JESZENSZKY BÉLA: i.m. 398–399. p.

nek, mint jogi jelenségeknek *csupán egy alakja* van, a tagok államiságát csorbíthatatlanul meghagyó *államszövetség*.”¹¹

Az államkapcsolatok kérdésével Magyarország és Ausztria közjogi viszonyának alakulásával részletesen foglalkozik a közjogi dogmatizmus nagy alakjának, Polner Ödönnek 1891-ben megjelent első jelentős tudományos munkája.¹² Művének I. része III. fejezetében tért rá az *állami összeköttetések jogi természetének* fejtegetésére.¹³ Mivel az *önállóságot* és *függetlenséget* az *állam elválaszthatatlan tulajdonságának* tekintette, az *államkapcsolatok osztályozásánál* abból indult ki, hogy *meddig áll fenn önálló államhatalom*, és mikor szűnik az meg, vagyis a kapcsolatba kerülő államok mikor olvadnak egy állammá. „Annak, hogy valamely társadalmi alakulat *külön állam-e vagy sem*, azon alapfeltételét állítottuk, hogy egy *külön érdekkörrel bíró elhatárolt társadalom* legyen, a mely érdekének kielégítése végett *állami szervezetet* tart fenn s e célból *államhatalmat gyakorol*.”¹⁴ Többször hangsúlyozta, hogy *egységes állam* csak ott van, ahol *egységes állampolgárság*, alattvalói viszony van.

Polner a külföldi példák elemzése alapján az *államkapcsolatok hármias felosztását* alkalmazta. Az első az *összetett (szövetséges) állam*, ami nála *egy államhatalmat* jelent, azonban úgy, hogy azt *egyes részeiben más szervezeti keretek között* gyakorolja. Ezek közé sorolta a *szoros értelemben vett szövetséges államok* (Svájc, Egyesült Államok) mellett azt a viszonyt is, amely akkor *Oroszország és Finnország között* állt fenn. Itt az uralkodó – mint a közös államhatalom birtokosa –, hatalmát eltérő szabályok szerint gyakorolta az egyik mint a másik országban.

Államszövetségről (konföderáció) beszélhetünk Polner szerint másodsorban abban az esetben, ha *két vagy több állam bizonyos cél érdekében* szövetkezik egymással úgy, hogy mindegyik *megőrzi szuverén államiságát*. A konföderációban az érdekelt államok *nemzetközi jogi kötelezettséget* vállalnak államhatalmuknak a közössé tett cél érdekében való mikénti gyakorlására. Ez elképzelhető esetleg közös szervezetek útján is, úgy hogy ez a korlátozás mindegyik állam saját alkotmányának is része.

A harmadik formáció Polnernél az ún. *frigy*, vagy *alliance*. Itt olyan pusztán *nemzetközi jogviszonnyról* van szó, amely a államok önállóságára és *belső szervezetére jogilag befolyással nincs*.

Az *uniók* kérdése Polner szerint *nem illeszthető be* az államkapcsolatok felosztásába, hanem azt *keresztezi*. Az unióról akkor beszélhetünk, amikor *több államnak közös uralkodója van*. Az uralkodó közössége azonban a *legkülönbözőbb viszonyban lévő országok között* lehetséges. Fennállhat *szuverén államok között*, létrejöhet továbbá olyan államok között is, amelyek *államszövetséget* alkotnak, sőt *egy államot, ún. összetett államot*. Az *unió két fajtáját* azon az alapon különbözteti meg, hogy megmarad-e az egyes

¹¹ JESZENSZKY BÉLA: i.m. 401. p.

¹² Dr. POLNER ÖDÖN budapesti törvényszéki joggyakornok: *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában*. Bp. Singer és Wolfner Könyvkereskedése 1891. XII. 219. lap

¹³ Polner művének e részéről lásd még: BÚZA LÁSZLÓ: *Polner Ödön, a tudós*. Polner Ödön Emlékkönyv I. kötet. Szeged, 1935. 8–9. p. és KISS BARNABÁS: *Polner Ödön a közjogi dogmatika kiválósága in*. Tudományos előadói Polner Ödön egyetemi tanárrá történt kinevezésének 85. évfordulóján. Szerk. Kiss Barnabás Szeged, 2008. 12. p.

¹⁴ POLNER ÖDÖN: i.m. 39. p.

államok külön, *önálló, független államhatalma*; vagy egy közös államhatalommá egyesül. Az előbbi a *perszonálúnió*, az utóbbi a *reálúnió* esete.

Ami Magyarország és Ausztria viszonyának történetét illeti megállapította, hogy az az unió, amely 1526-ban létrejött, a *Pragmatica Sanctióig* nem volt államszövetség, csak *nemzetközi frigy*. Ez sem volt állandóvá téve, csak minduntalan *esetileg megújult*, mikor az adómegajánlás kapcsán az uralkodó vállalta a védelmi kötelezettséget.

A *Pragmatica Sanctió* 1723-ban *állandósította a perszonálúniót*. A *közös és kölcsönös védelem kötelezettsége* az államfői hatalom közös birtoklásából Polner szerint *jogilag nem következik*, abból csak az a *jogi kötelezettség* ered, hogy a két állam a *trónörökösödést egyformán szabályozza*.

Polner világosan levezette, hogy az *1867-es kiegyezésig* Magyarország és Ausztria viszonya lényegében *perszonálúnió* volt, vagyis megmaradt a két állam önállósága. A két ország viszonya *nemzetközi jogviszony* volt, a kapcsolat nemzetközi szerződésen és *nem belső államszerződésen* alapult, amely a nemzet és az uralkodó között kötöttik.

A *kiegyezést követően* az Osztrák-Magyar Monarchia Polner értelmezésében *államszövetség, perszonálúnió* maradt, miután mind a *Pragmatica Sanctió*, mind pedig az 1867: XII. tc. kifelé *nemzetközi szerződésnek*, befelé pedig *közönséges törvénynek* minősültek.

Balogh Arthur kolozsvári egyetemi tanár 1910-ben megjelent „Politika” című munkájában elemezte átfogóan az államok kapcsolatait.¹⁵ Álláspontja szerint az államok között csak akkor jön létre *szorosabb értelemben vett államkapcsolat*, ha a köztük lévő viszony az „*állam alkotmányában jogilag elismertté válik*”. Az államkapcsolat definíciója értelmében „*oly állandó viszony két vagy több állam közt, mely az államélet egészét közelebről érinti, melynek az államok hatalmára, működésére vagy szervezésére állandó jogi hatása van. Nem hoznak létre ehhez képest államkapcsolatot két vagy több állam közt mindazok a nemzetközi megállapodások, melyeknek az államok szervezete és hatalmuk funkcionális módjára nincs befolyása.*”¹⁶

Balogh az *államkapcsolatok három lehetséges változatát* különítette el egymástól.

a.) *Egyoldalú függőségi, alárendeltségi viszony*. Ez akkor állhat elő, ha az egyik állam (*főállam*) a másik államot (*alállam*) olyképp veti fensősége, szuverenitása alá, hogy az *alárendelt állam* „*az államhatalom bizonyos tárgyaira, nevezetesen a külügyekre nézve egyáltalán nem rendelkezhet*”, és a „*főállam*” az alárendelt állam *belügyeibe* is különböző mértékben beleszóllhat.

b.) *Mellérendeltségi viszony (államok szövetsége)*, esetén az azt alkotó államok *egyező akarata* érvényesül.

c.) *Szövetséges állam* jön létre abban az esetben, amelyben a résztvevők szintén a *mellérendeltség* viszonyát mutatják, de úgy, hogy felettük „*egy fensőbb akarat uralkodik, melynek képzésébe azonban valamennyien belefolyanak.*”

Balogh Arthur könyve vonatkozó fejezetének további részében külön részletesebben is foglalkozik az *államszövetség* és a *szövetségi államok* meghatározó jellemzőivel.

Az *államszövetség* által a szövetség tagjai felett álló állam *nem jön létre*. Az államok között *nemzetközi szerződési* viszony alakul ki. A konföderáció révén az *államok*

¹⁵ Dr. BALOGH ARTHUR: *Politika*. Budapest, 1910. Grill Károly Könyvkiadóvállalata

¹⁶ Dr. BALOGH ARTHUR: i.m. 276. p.

hatalmának korlátozása következik be, de ez a korlátozás *valamennyiükre* fennáll. Az államszövetségnek klasszikus értelemben vett *törvényhozó szerve nem lehet*, mert ez már az érdekelt államok törvényhozó hatalmának a „közös ügyekre egygyéválását jelentené”. A szövetség tagjait megilleti a *szabad kilépés* lehetősége is.

A *szövetséges államban az állami hatáskörök megoszlanak* az össz állam (a szövetség) és az azt alkotó tagállamok között. A szövetséges állam az *államiság minden kritériumával* rendelkezik, és e szövetségnek a *polgárok közvetlenül alá vannak vetve*. A szövetséges államban a *szövetségnek fölénye van* a tagállamokkal szemben, *alkotmánya és törvényei nagyobb erejűek* a „részek” jogi aktusainál. A szövetséges állam *alapja* belső államjogi viszony, a *szövetségi alkotmány*. Minden szövetségi alkotmány *alapelve*, hogy a szövetség csak a szövetségi alkotmány által kijelölt hatáskörében működhet.

Balogh Arthur a továbbiakban szintén külön elemzi az ún. *fejedelmi úniók* kérdését, vagyis azt a helyzetet, amikor két monarchikus államban a *fejedelmi funkciók szerve ugyanaz a természetes személy*. A *perszonálúnió*nak jogi hatása az államok életére nincsen, ennél fogva szerinte szoros értelemben véve az *nem is államkapcsolat*.

A *reálúnió* már az *uralkodó (fejedelem) fizikai személyének két állam szerződészerű megegyezésén* alapuló *közössége*, ami mellett a két államnak egyéb *közös ügyei és közös szervei* lehetnek. *Magyarország és Ausztria* viszonyát 1723-tól kezdődően ilyen *reálúnió*nak nevezte azzal, hogy az ezekből folyó *kölcsönös kötelezettségek két állam akaratából, szándékoltan jöttek létre*. A reálúnió Baloghnál jogi jellegét tekintve tehát *államszövetség*, annak egy „különös alakja”. Az államszövetségi jelleget támasztja alá nála az is, hogy véleménye szerint a reálúnió két állam *egybehangzó akaratából meg is szűnhet*.

Végezetül az államkapcsolatokat illetően Somló Bódog munkáját emeljük ki, ami 1920-ban jelent meg „Jogi alaptan” címmel.¹⁷ Kiinduló pontja az, hogy a *szuverenitás az a jogalkotó hatalom sajátossága, korlátozhatatlansága, s mint ilyen az az állam fogalmának is nélkülözhetetlen eleme*. A *szuverenitás két oldala* nem választható el egymástól, *nincs külön „külső” és „belső szuverenitás”,* vagyis a *szuverenitás nem osztható*.

Államkapcsolatnak Somló Bódog azt nevezi, amikor egy vagy több *jogalkotó hatalom* (átvitt értelemben: állam) szabályainak egy vagy több más *jogalkotó hatalom* részéről való követéséből az adott társadalmak fölött *új társadalom* jön létre. Ilyen alapállásból tehát minden államkapcsolat létrejöttével *új hatalom* keletkezik. Somló államkapcsolaton kizárólag a *konföderációt*, mint *nemzetközi jogi természetű kapcsolatot* érti.

Ma is helyesnek minősülő tartalommal határozza meg a *szövetséges állam*, vagyis az „*összetett állam*” fogalmát. „Az olyan államot, amely egykor önálló államok egyesüléséből születet, ha ezek a *részek széleskörű autonómiával* rendelkeznek, *összetett államnak* szoktuk nevezni. E kifejezés tehát csupán az *állami tagozódás egy sajátos fajtáját* jelenti”.¹⁸

Megállapítható, hogy a Somló által használt fogalmi hármasság – *egyszerű állam, államkapcsolat, összetett állam* – ma is jól alkalmazható az államok rendszerezésére.

¹⁷ SOMLÓ BÓDOG: *Jogbölcselet*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995.

¹⁸ SOMLÓ BÓDOG: i. m. 83. p.